

حضرت‌الاسلام والمسلمین ابوالحسن غفاری

حجت‌الاسلام والمسلمین غفاری تشریح کرد

وضعیت فلسفه در سده اخیر حوزه علمیه قم

حجت‌الاسلام والمسلمین غفاری در مراسم افتتاحیه

حجت‌الاسلام والمسلمین ابوالحسن غفاری، در نشست «گزارشی از وضعیت فلسفه در سده اخیر حوزه علمیه قم»، از سلسله نشست‌های یکصدمین سال بان تأسیس حوزه علمیه قم، عنوان کرد: فلسفه یکی از جدی‌ترین مباحث در سنت اسلامی حوزه علمیه بوده است و از دوره‌های گذشته مانند: فارابی، ابن سینا و ملاصدرا تدریس می‌شده و در عصر حاضر نیز، یکی از دروس پرطرفدار است.

به گزارش خبرگزاری حوزه، وی ادامه داد: حوزه‌های علمیه هیچ‌گاه خودش را از فلسفه مستقل ندانسته و همواره مباحث فلسفه به شبهات پاسخ‌خیز و فرار و نشیب‌هایی حضور داشتند. این استاد حوزه، با بیان اینکه در سده اخیر، اتفاقات متعدد و مبارکی در حوزه فلسفه و حکمت رخ داده است، گفت: حوزه علمیه قم همانند دیگر حوزه‌های علمیه، در طول قرون گذشته به‌عنوان مرزبان و نگهبان مرزهای اعتقادی و دینی در خط مقدم دفاع از دین و عقاید اسلامی بوده و در قالب فلسفه به شبهات پاسخ داده است.

• حضور آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری

وی بیان کرد: آیت‌الله‌العظمی حائری یزدی در سال ۱۳۰۱ وارد حوزه علمیه قم شد و به‌عنوان مرجع و رئیس حوزه علمیه قم، تدبیر امور را در حوزه علمیه قم بر عهده گرفت و تا سال ۱۳۱۵ دروس مختلفی مانند فقه، اصول، کلام،

ریاضی، حکمت و… تدریس کرد.

حجت‌الاسلام والمسلمین غفاری ادامه داد: با بررسی زندگی و نحوه برخورد مرحوم آیت‌الله‌العظمی حائری یزدی ^{رحمته} متوجه می‌شویم، ایشان موضعی علیه فلسفه اتخاذ نکرده‌اند. ایشان در طول دوران زعامت بر حوزه علمیه قم، تلاش کردند که علاوه بر تدریس و بحث، شرایط مناسب و آرامی برای تحقیق طلاب فراهم شود و علی‌رغم تلاش‌هایی که پهلوی اول برای تعطیلی حوزه قم کرد، با موضع‌گیری‌های درست آیت‌الله حائری ^{رحمته} این توطئه‌ها خنثی شد و حوزه علمیه قم، هرچند در شرایط خفقان قرار داشت؛ اما به فعالیت خود ادامه داد.

وی تأکید کرد: آثار آیت‌الله حائری نشان می‌دهد که به مباحث فلسفی و عقلی توجه داشته است و نمتنها مخالف فلسفه نبوده؛ بلکه با اصطلاحات فلسفی آشنا بوده است؛ همچنین فرزندان ایشان (آیت‌الله شیخ مرتضی و مهدی حائری یزدی ^{رحمتهما}) دو شخصیتی بودند که نزد

حجت‌الاسلام والمسلمین حمید آریان در نشست «مفسران برجسته حوزه علمیه قم؛ علامه مصباح یزدی و تفسیر نظام‌مند موضوعی قرآن» از سلسله نشست‌های یکصدمین سال بان تأسیس حوزه علمیه قم، عنوان کرد: مرحوم آیت‌الله مصباح یزدی از عالمان برجسته پرورش یافته حوزه علمیه قم در سده اخیر است که در عرصه‌های مختلف علوم اسلامی و انسانی از جمله دانش تفسیر، صاحب نظر، اندیشه و آثار برجسته علمی است.

به گزارش خبرگزاری حوزه، عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ^{رحمته} ادامه داد: علامه طباطبایی ^{رحمته} کسی است که در سده اخیر نهضت تفسیر را در حوزه‌های علمیه ایران از جمله حوزه علمیه قم راه انداخت. ایشان در اواسط دهه بیست، از تبریز به قم آمدند و بعد از بررسی متوجه شدند که به مباحث اخلاقی، عقلی فلسفی، معرفت فلسفی و تفسیر کمتر توجه می‌شود؛ به همین جهت شروع به تدریس این مباحث کردند. سپس شاگردان ایشان این مباحث را رونق دادند.

این استاد حوزه بیان کرد: مرحوم آیت‌الله مصباح یزدی در دهه ۳۰ در درس تفسیر علامه طباطبایی شرکت کرد و در سایه شاگردی علامه و تلاش‌ها و کوشش‌های علمی خود، به‌همین جهت شروع به تدریس این ۴۰ تدریس تفسیر قرآن در مدرسه حقانی تحت مدیریت شهید آیت‌الله بهشتی و شهید آیت‌الله قدوسی ^{رحمتهما} را آغاز کرد.

وی اظهار کرد: با توجه به اینکه ارائه تفسیر ترتیبی، زمان زیادی لازم دارد، ایشان تفسیر را به‌صورت موضوعی تدریس می‌کرد. در این روش، موضوعات و مسائل به‌صورت منظومه‌های فکری و مرتبط با هم و به‌صورت منسجم ارائه می‌شد. به این ترتیب دو نقیضه در تفسیر ترتیبی؛ یعنی طولانی بودن زمان و پراکندگی مطالب و موضوعات وجود نداشت.

• علامه طباطبایی

• مبتکر تفسیر نظام‌مند موضوعی است

حجت‌الاسلام والمسلمین آریان اضافه کرد: طراحی مدل مبتکرانه تفسیر نظام‌مند موضوعی، مهم‌ترین ویژگی علامه مصباح یزدی ^{رحمته} در دانش تفسیر قرآن است. این تفسیر متناظر با نظامات اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی اسلام و در پیوند با علوم اسلامی و انسانی و چالش‌ها و شبهات روزاست.

عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ^{رحمته}، با بیان اینکه این تفسیر دارای نظام موضوعی خاصی است که قبلاً ارائه نشده بود، گفت: آیت‌الله

داشته باشند.

• ورود علامه طباطبایی

وی اظهار کرد: با ورود علامه طباطبایی ^{رحمته} در سال ۱۳۲۵ به قم، فصل جدیدی از مباحث مطرح شد و با کثرت مدرسان، دانش‌پژوهان و طلاب در زمینه فلسفه مواجه شدیم.

این استاد حوزه علمیه، درباره پیشینه آشنایی حوزه علمیه قم در یکصد سال اخیر با فلسفه غرب، عنوان کرد: علی‌اکبر حکمی در تدریس فلسفه‌ای که داشته، از فلاسفه‌ای مانند کانت نام برده است و در رساله حکمیه از این فلاسفه نقل قول کرده و آن‌ها را مورد بررسی، تحلیل و نقد قرار داده است که این امر نشان می‌دهد که فلسفه غرب مورد توجه بوده است؛ اما به‌صورت ساختارمند نبوده است.

وی ادامه داد: به‌دلیل هجوم افکار مارکسیستی و ماتریالیستی که جامعه را فرا گرفته بود و مواجهه با حزب دمکرات آذربایجان و کردستان که به‌نوعی دست‌نشانده‌های شوروی سابق و حزب کمونیسم بودند و با فلسفه، دین را مورد حمله قرار داده بودند. علامه طباطبایی به‌عنوان یک نگهبان برای پاسداری از ثرات اسلامی و عقاید اسلامی ورود جدی به فلسفه غرب و نقد آن داشتند و بزرگانی مانند شهید مرتضی مطهری، آیت‌الله یزدی، آیت‌الله جوادی آملی، آیت‌الله حسن‌زاده آملی و… را مواجه نبوده است و علاقه‌مندان زیادی برای یادگیری فلسفه در این کلاس‌ها حضور پیدا می‌کردند.

وی با بیان اینکه مرحوم رفیعی قزوینی، یکی از مهم‌ترین مدرسان حوزه علمیه در آن زمان بوده است، اضافه کرد: مرحوم رفیعی قزوینی، نقطه عطفی در گسترش فلسفه حوزه علمیه بوده است و مقدمه‌ای که بر کتاب درر الفوائد مرحوم حائری یزدی نوشته است، نشان می‌دهد که از مشاهیر شاگردان آیت‌الله حائری یزدی ^{رحمته} بوده است. حجت‌الاسلام والمسلمین غفاری، با بیان اینکه با گذر زمان اقبال به فلسفه بیشتر شد، گفت: تدریس امام خمینی ^{رحمته} نقطه عطفی در جریان فلسفی در حوزه علمیه قم در یکصدسال اخیر بود؛ به‌دلیل اینکه وقتی شخصیتی مانند امام راحل که استاد فقه و اصول بودند، فلسفه هم تدریس کردند و هیمنه شدیدی که در رابطه با فلسفه وجود داشت، شکسته شد و میدان برای افراد دیگر باز شد تا اساتید و بزرگان بتوانند، در حوزه و دانشگاه تدریس فلسفه

و وی بیان کرد: در گذشته فلسفه مضاف به‌گونه فلسفه مضافی که امروز جریان دارد، نبوده است؛ اما نوآوری‌هایی که امروز به‌عنوان فلسفه مضاف نامیده می‌شود، در آن دوران مطرح شد. مرحوم حکمی، مباحث نفس و مرحوم

عضو هیئت علمی مؤسسه امام خمینی ^{رحمته} بررسی کرد

پیوند تفسیر موضوعی با علوم اسلامی و انسانی

اختیار انسان گذاشته شود و سپس دستوراتی که خدای متعال برای حیات انسان ارائه کرده است، بیان می‌شود و بعد به قرآن به‌عنوان کتاب آسمانی و وحیانی که توسط خدای متعال نازل شده و تنها کتابی است که از هرگونه تحریف و تغییری مصون بوده است، می‌رسد.

این استاد حوزه افزود: در مورد قرآن دو مبحث قرآن‌شناسی (بررسی قرآن چیست، چه ویژگی‌هایی دارد و… از نظر آیات قرآن و پیام‌های قرآن، برای تدبیر زندگی فردی و اجتماعی بشر مطرح می‌شود.

حجت‌الاسلام والمسلمین آریان یادآور شد: از خدانشناسی تا قرآن‌شناسی، مربوط به مباحث نظام اعتقادی اسلام بر اساس قرآن است که این شش موضوع مطرح می‌شود.

• نظام اخلاقی

وی با بیان اینکه علامه مصباح یزدی ^{رحمته} بعد از نظام اعتقادی، نظام اخلاقی را شروع می‌کند، عنوان کرد: در نظام اخلاقی اسلام به فلسفه اخلاق و مسائل اخلاقی می‌پردازد. مسائل اخلاقی در چهار حوزه اخلاق الهی (مسائل اخلاقی در پیوند بین انسان خدا)، اخلاق اجتماعی (مسائل اخلاقی در پیوند انسان با خودش)، اخلاق جامعه(و اخلاق محیط زیست (مسائل اخلاقی در پیوند انسان با طبیعت) مطرح می‌شود.

• نظام اجتماعی

عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ^{رحمته} بیان کرد: آیت‌الله مصابح یزدی ^{رحمته} در بخش نظامات اجتماعی، بحثی را در مورد جامعه و تاریخ در قرآن بیان می‌کند که شامل: فلسفه جامعه و تاریخ در قرآن، مباحث اجتماعی در قرآن و مباحث جامعه‌شناختی در قرآن است.

حجت‌الاسلام والمسلمین آریان اظهار کرد: بعد از بیان جامعه و تاریخ، مباحث حقوق در قرآن (فلسفه حقوق و مسائل حقوقی)، سیاست در قرآن (نظام سیاسی اسلام)، اقتصاد در قرآن و مدیریت در قرآن را مطرح می‌کند.

وی عنوان کرد: کسانی که در زمینه تفسیر تخصص دارند، از لحاظ سطح اندیشه‌ای به قرآن‌پژوه، مفسر و

شاه‌آبادی مباحث فطرت را بیان می‌کردند و توجه به فلسفه مضاف مانند فلسفه زیبایی، دین، اخلاق، اقتصاد و … پس از ورود علامه طباطبایی به حوزه علمیه قم آغاز شد و به‌تناسب نیاز و ترجمه‌هایی که از آثار غرب شد و علمای ما برای اینکه مواجهه داشته باشند، به این مسأله پرداختند.

این استاد حوزه یادآور شد: مسائلی که امروزه تحت عنوان فلسفه مضاف بیان می‌شود، در گذشته با عناوین دیگر و در مباحث دیگر مطرح می‌شده است؛ اما در صد سال اخیر حوزه علمیه قم، توجه جدی‌تری و با ورود علامه طباطبایی و شاگردانش آثار بیشتری تولید شد.

وی ادامه داد: شهید مطهری، علامه محمدتقی جعفری و آیت‌الله مصباح یزدی ^{رحمتهما} از جمله شخصیت‌هایی بودند که در زمینه فلسفه مضاف ورود جدی داشتند و دیگر بزرگان هم ورود پیدا کردند.

حجت‌الاسلام والمسلمین غفاری، با بیان اینکه در دوران آیت‌الله سید محمدتقی خوانساری ^{رحمته} نیز، مخالفتی با فلسفه دیده نمی‌شود، اضافه کرد: آیت‌الله‌العظمی بویرجری ^{رحمته} نیز نزد مرحوم میرزا جهانگیرخان قشقایی و آخوند کاشی ^{رحمته} فلسفه را فراگرفته بود. وقتی عده‌ای مخالفت‌های زیادی کردند، ایشان از علامه طباطبایی درخواست کردند که مدتی کلاس‌های‌شان را تعطیل کنند تا مخالفت‌ها از بین برود. لذا علامه طباطبایی تدریس خود را در منزل‌شان شروع می‌کنند تا بازتاب زیادی نداشته باشد.

وی عنوان کرد: آیت‌الله بویرجری ^{رحمته} مخالف فلسفه نبود و شخصیت‌ها و فیلسوفان بزرگی مانند علامه طباطبایی ^{رحمته} و شاگردان‌شان در دوران ایشان پرورش یافتند و تدریس کردند. شخصیت‌هایی مثل سیدکاکم عصار، الهی‌قمشه‌ای، سید جلال‌الدین آشتیانی و شهید مطهری ^{رحمته} شخصیت‌هایی هستند که در دانشگاه‌ها می‌رفتند و فلسفه اسلام را تدریس می‌کردند و آبروی حوزه‌های علمیه در دانشگاه‌ها بودند.

این استاد حوزه گفت: در سده اخیر حوزه علمیه قم، با نوآوری‌ها و ابتکارات زیادی مواجه هستیم که فیلسوفان با تدریس، شرح، نوشتن کتاب و مقاله در بسط فلسفه اسلامی تلاش کردند؛ اعتباریات، حرکت جوهری و وقوع حرکت و… از جمله این ابتکارات بوده است. وی اضافه کرد: امروزه وقتی حوزه علمیه قم را نگاه می‌کنیم، با یک درخشش فوق‌العاده مواجه هستیم که تعداد مدرسین، مجلات، مقالات و مدارس، پژوهشگاه‌ها و مؤسساتی که در آن فلسفه تدریس می‌شود، نمونه‌ای از این درخشش است.

حجت‌الاسلام والمسلمین غفاری یادآور شد: با توجه به اینکه حوزه علمیه قم، به‌عنوان نگهبان مرزهای اعتقادی و دینی مردم در خط مقدم دفاع از عقاید اسلامی است، باید هرچه بیشتر شبهات روز را رصد کند و پاسخ بدهد. زمانی می‌توانیم، نقد کنیم که علاوه بر اینکه به فلسفه اسلامی تسلط داریم، با نگاه و عقاید آن‌ها نیز آشنا باشیم.

عضو هیئت علمی مؤسسه امام خمینی ^{رحمته} بررسی کرد

پیوند تفسیر موضوعی با علوم اسلامی و انسانی

نظریه‌پرداز تقسیم می‌شوند که علامه مصباح یزدی ^{رحمته}، در تفسیر، اندیشه‌ورز و نظریه‌پرداز است و رهبر معظم انقلاب بیان کردند: آیت‌الله مصباح صاحب اندیشه است و می‌تواند، تولید فکر کند.

حجت‌الاسلام والمسلمین آریان ادامه داد: آیت‌الله مصباح از اولین کسانی بود که به‌صورت جدی، به توسعه تفسیر، از تفسیر ترتیبی به تفسیر موضوعی اهتمام ورزید و تا انتها رفت. همه نظامات اجتماعی که ایشان در رابطه با آن بحث می‌کند، مبتنی بر نظام الهیاتی است که که قبلاً به‌صورت عقلی در رابطه با آنان بحث کرده است.

• آثار در تفسیر ترتیبی و موضوعی

وی با اشاره به اینکه آیت‌الله مصباح یزدی در زمینه تفسیر ترتیبی و موضوعی، آثار متعددی دارند، اضافه کرد: تفسیر کامل سوره حمد و توحید در کتاب به سوی توت، تفسیر سوره بقره از ابتدا تا آیه ۲۱۵، تفسیر آیات ابتدایی سوره مؤمنون و آیات پایانی سوره فرقان در کتاب رستگاران، تفسیر آیه ۶ سوره انشقاق در کتاب لغای الهی و تفسیر برخی از سوره‌های کوتاه در مدرسه حقانی، از جمله آثار تفسیر ترتیبی ایشان است.

این استاد حوزه علمیه افزود: آیات مربوط به خدانشناسی، جهان‌شناسی، انسان‌شناسی، راه‌شناسی، راهنماشناسی، قرآن‌شناسی، اخلاق در قرآن (اخلاق الهی، فردی، اجتماعی و محیط زیست) جامعه و تاریخ در قرآن، حقوق در قرآن، سیاست در قرآن، اقتصاد در قرآن، مدیریت در قرآن و مباحث فردی (برنامه عبادی اسلام و احکام فردی)، از آثار تفسیر موضوعی آیت‌الله مصباح است. عضو هیئت علمی مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی ^{رحمته} گفت: این آثار را می‌توان به سه دسته آثار مرتبط با موضوعات الهیاتی بنیادی (کتاب راه و راهنماشناسی، قرآن‌شناسی، خودشناسی، خلقت انسان از نظر قرآن و بزیوی از امامت و ولایت در قرآن)، آثار مرتبط با مبادی نظامات اخلاقی و اجتماعی (کتاب اخلاق در قرآن، بخشی از کتاب جامعه و تاریخ در قرآن و بخشی از کتاب حقوق و سیاست در قرآن)، آثار مرتبط نظامات اجتماعی و اخلاقی (کتاب اخلاق در قرآن، جامعه و تاریخ در قرآن، حقوق و سیاست در قرآن، اقتصاد در قرآن) تقسیم کرد.

• ویژه‌نامه حوزه صد ساله / ۴

حجت‌الاسلام والمسلمین حمیدرضا مطهری

نقش حوزه علمیه قم در رشد تاریخ‌نگاری اسلام قابل توجه است

حجت‌الاسلام والمسلمین مطهری گفت: ما تا زمان بان تأسیس حوزه علمیه آثاری نداریم که نشان بدهد، در این مقطع زمانی، به تاریخ پرداخته است؛ اما در نیمه دوم این قرن، به‌وضوح می‌بینیم که مراکز پژوهشی شکل گرفتند که به‌صورت تخصصی، به تاریخ اسلام، اهل بیت ^{رحمتهما} یا تاریخ معاصر می‌پردازند و وابسته به حوزه علمیه قم هستند.

به گزارش خبرگزاری حوزه، حجت‌الاسلام والمسلمین حمیدرضا مطهری، مدیر گروه علمی تاریخ همایش یکصدسالگی بان تأسیس حوزه علمیه قم، در سلسله نشست‌های علمی یکصدمین سال بان تأسیس حوزه علمیه قم، به موضوع «دانش تاریخی اسلام در یکصد سال اخیر حوزه علمیه قم» پرداخت و گفت: تحول چشم‌گیری در زمینه آثار تدوین‌شده در حوزه تاریخ اسلام فارغ از کیفیت و محتوای آثار و تحولی که از تاریخ نقلی و تحلیلی شکل گرفته، تعداد آثار و تعدد موضوعات پژوهشی در زمینه تاریخ اسلام صورت گرفته است.

وی افزود: از بعد سخت‌افزاری پژوهش، ضمن اینکه می‌توان به مراکز، پژوهشکده‌ها و پژوهشگاه‌هایی که به تاریخ می‌پردازند، مجلات و دانشنامه‌ها نیز مورد توجه قرار داد.

حجت‌الاسلام والمسلمین مطهری، با اشاره به اینکه مؤسسات مختلفی در نیمه دوم بان تأسیس حوزه علمیه قم، شکل گرفتند، عنوان کرد: ما تا زمان بان تأسیس حوزه علمیه آثاری نداریم که نشان بدهد، در این مقطع زمانی، به تاریخ پرداخته است؛ اما در نیمه دوم این قرن، به‌وضوح می‌بینیم که مراکز پژوهشی شکل گرفتند که به‌صورت تخصصی به تاریخ اسلام، اهل بیت ^{رحمتهما} یا تاریخ معاصر می‌پردازند و وابسته به حوزه علمیه قم هستند؛ مثل پژوهشکده تاریخ و سیره اهل بیت، مؤسسه امام خمینی ^{رحمته}، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه، پژوهشگاه المصطفی ^{رحمته} و… وجود دارند.

وی افزود: در کنار این‌ها بین‌مجلاتی نیز شکل گرفتند؛ اگرچه در ابتدای بان تأسیس و نیمه اول یکصدسال اخیر، برخی از مجلات بودند که مطالبی در تاریخ اسلام منتشر می‌کردند؛ اما واقعیت اینها به‌صورت اختصاصی به تاریخ اسلام توجه نداشتند؛ بلکه در کنار علوم دیگر به تاریخ اسلام نیز می‌پرداختند؛ ولی در نیمه دوم مجلات متعددی در حوزه علمیه قم شکل گرفته‌اند که وابسته به مراکز مختلفی هستند که این مراکز از زیرمجموعه‌های حوزه علمیه قم به‌شمار می‌روند که با تولید مجلات متعدد علمی، در حوزه تاریخ اسلام و تاریخ اهل بیت ^{رحمتهما} قدم بسیار مهمی در ترویج مکتب اهل بیت ^{رحمتهما} برداشته‌اند و نقش مهمی در پیشرفت دانش تاریخ ایفا می‌کنند.

مدیر گروه علمی تاریخ همایش یکصدسالگی بان تأسیس حوزه علمیه قم، با بیان تقدم پژوهش بر آموزش در حوزه علمیه قم، توضیح داد: با توجه به اینکه سابقه پژوهش در حوزه علمیه قم بر آموزش تقدم دارد و نگاهی بر آنچه که بر دانش تاریخ رفته، نشان می‌دهد که حوزه پژوهش، مقدم بر آموزش بوده و پیش از اینکه آموزش به‌صورت رسمی در حوزه علمیه شکل بگیرد، پژوهش به گونه‌ها و شیوه‌های مختلف در حوزه‌های علمیه قم دیده می‌شود و نشانه‌هایی از این تغییر و تحول وجود دارد.

وی ادامه داد: بعد از بان تأسیس حوزه علمیه قم، در آثار شیخ عباس قمی ^{رحمته} می‌بینیم که گرچه وی پرورش یافته این مقطع زمانی نیست؛ اما به هر حال آثار فراوانی که از وی در زمینه‌های مختلف تاریخ اسلام مانند مقتل‌نگاری و نگارش تاریخ حضرت سیدالشهدا ^{رحمته}، نگارش تاریخ پیامبر گرامی اسلام ^{رحمته} و… است، نشان می‌دهد که ایشان شخصیت جامع‌الاطراف بودند که آثار متعدد ارزشمندی را نیز در این زمینه به یادگار گذاشتند.

حجت‌الاسلام والمسلمین مطهری با اشاره به شروع تاریخ‌نگاری توسط شاگردان آیت‌الله حائری ^{رحمته} در حوزه علمیه قم، ابراز کرد: برخی از بزرگان و تربیت‌شدگان مکتب آیت‌الله‌العظمی حائری یزدی ^{رحمته} که در بان تأسیس حوزه علمیه مبارک قم، نقش اصلی و اساسی را دارند، در مکتب ایشان نیز افرادی پرورش پیدا می‌کنند که به تاریخ توجه پیدا کردند و آثاری را در این زمینه به رشته تحریر درآوردند که از جمله آن افراد، سیدعلیرضا ریحان یزدی و محمد شریف رازی هستند که آثاری مثل کتاب آیینه دانشوران، کتاب آثارالحججه و گنجینه دانشمندان، به‌نوعی تاریخ‌نگاری از حوزه علمیه در آن مقطع زمانی، توسط این افراد تولید شد.

وی افزود: کتاب آثارالحججه، یکی از مهم‌ترین آثار تاریخ‌نگاری در این مقطع زمانی است که اثر مهمی در تاریخ‌نگاری حوزه داشت و بعدها مورد استفاده افراد متعددی قرار گرفت؛ البته در ادامه، مورخان و شخصیت‌های تاریخ‌پژوه دیگری شکل گرفتند که به‌تدریج پژوهش را در حوزه تاریخ رشد دادند و قدم به قدم پیش بردند و آثار را به‌گونه دیگری تدوین کردند.

اشتراک افق حوزه ۰۹۱۹۶۹۱۴۴۵۰ - ۰۲۵ - ۳۲۹۰۰۵۳۶